

**ЩЕ РАЗ ПРО ФРАНЦУЗЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО
У ЛІТЕРАТУРНІЙ КРИТИЦІ ІВАНА ФРАНКА
(ПОЛЬ БУРЖЕ, ЖОРЖ ГЮЇСМАНС,
ЕРКМАН-ШАТРІАН, ГОНКУРИ)**

Ярема КРАВЕЦЬ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра світової літератури,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: yaremakravets@gmail.com*

Ця стаття про міжкультурні зв'язки в аспекті літературної критики є третьою й останньою із задуманого циклу статей про зацікавлення Івана Франка французьким письменством. Здійснено аналіз окремих праць І. Франка кінця XIX ст., в яких критик особливо наголошував на біографічній фазі в розгляді історії літератури та існуванні натуральної школи французьких романістів. Судження про численних прозаїків другої половини XIX століття, а також докладніший виклад Франкової оцінки доробку братів Гонкурів дають змогу зрозуміти причини Каменяревого зацікавлення творчістю цих письменників. Важливою у статті є також інформація про входження Еркмана-Шатріана і братів Гонкурів у перекладацький процес в Україні на зламі XIX–XX ст.

Ключові слова: Іван Франко, французька проза, Бурже, Гюїсманс, Еркман-Шатріан, брати Гонкури, переклад.

Історія зацікавлення Івана Франка французьким письменством XIX століття, як прозою, так і поезією, автор цієї статті трактував уже раніше в окремих публікаціях на сторінках літературознавчих видань. Дві ґрунтовні статті, як результат підготовки до виступів на щорічних франківських наукових конференціях, були надруковані 2014 та 2015 років [2; 3]. Однак у цих двох статтях поза увагою залишалася творчість п'яти французьких романістів XIX ст., рецепція яких у літературній критиці Івана Франка була тісно пов'язана із його бажанням популяризації творчості цих письменників (особливо братів Гонкурів) серед україномовних читачів і впровадження їхніх романів в український літературний процес.

Письменника Поля Бурже (повністю Бурже Поль-Шарль-Жозеф, 1852–1935), автора есеїв про Гюстава Флобера, Шарля Бодлера, Івана Тургенєва, багатьох романів, серед яких і проблемний роман “Учень”, драм “Барикада”, “Трибун” та ін., І. Франко згадав у польськомовній статті “Етнологія та історія літератури” (1894). Французького письменника І. Франко помістив серед кількох інших “талановитих представників”

біографічного напрямку “новіших часів” (Іполіта Тена, Георга Брандеса, “інших так званих французьких психологів”), які, на його думку, “головним завданням своєї праці вважали відтворення духовної фізіономії певного автора, його уподобань, почуттів і нахилів, одним словом, завдання більш художнє, ніж наукове” [4, т. 29, с. 277].

Спонукою І. Франкові для написання цієї статті була поява тридцяти томів історії французької літератури від початків французького письменства (“Histoire littéraire de la France”) до XIV ст., яку задумали на початку XVIII ст. французькі бенедиктинці. “Немає нічого більш повчального, як порівняння останніх томів зі старими, – писав І. Франко. – Там особи видатних письменників на першому плані: питання біографічні та бібліографічні є головним предметом пошуків; тут нові вчені намагаються вловити й передати духовну фізіономію доби з її добрими і слабкими сторонами, досліджують певні жанри творчості від найскромніших початків, від перших імпульсів і джерел аж до найпишнішого розквіту і далі до занепаду, а скоріше до переходу в інший рід творчості. І обсяг дослідження став більшим, і саме дослідження поглиблено, вдосконалено” [4, т. 29, с. 276]. І далі: “Я зупинився довше на цьому величезному творі тому, що він типовий і повчальний. Можна сказати, що в кожній фазі свого розвитку він служив за зразок для опрацювання історії літератури в інших народів. Можна тут виділити три головні фази – бібліографічна, біографічна і остання фаза в розгляді історії літератури – культурно-історична” [4, т. 29, с. 276–277]. Саме до другої – біографічної – фази І. Франко зараховував і романіста Поля Бурже.

Окрім такої характеристики П. Бурже, маємо ще декілька Франкових згадок про письменника. Так, у статті “Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах”, надрукованій 1898 року, П. Бурже поміщений серед письменників “ненатуралістів, неокатоликів”, які “починають здобувати собі повагу” після великого зросту в науці 40-х і 50-х рр. позитивізму і матеріалізму, а далі дарвінізму та еволюціонізму, що започаткувало теорію натуралізму Еміля Золя.

І. Франко писав про письменника і в трактаті “Із секретів поетичної творчості”, коментуючи окремі вислови сучасного французького критика Леметра, автора есею про Поля Бурже у збірнику “Сучасники” (1886–1889): “...критика мусить бути особиста, крім своїх поглядів (значить. Крім засобу свого знання), критик вносить у свій твір також свій темперамент (значить, засіб свого чуття і навіть хвиликових настроїв)”; “Критика різномірна до безконечності, відповідно до предмета її студій, відповідно до духового складу самого критика і відповідно до поглядової точки, яку він вибере собі” [4, т. 31, с. 47–48].

Епізодично згадував І. Франко і французького письменника Жоржа Шарля Марі Гюїсманса (1848–1907), послідовника традицій натуралізму Е. Золя, автора відомого роману “Навпаки” (1884). Знаємо, що ідеалом декадентів (а в цьому романі письменника натуралізм переріс у декадентство) стає “аристократ Дез Ессент, що тікає від прози життя у світ вишуканої і протиприродної чуттєвості” [цит. за: 4, т. 28, с. 405].

У статті “З галузі науки і літератури” (1891 р.) розповідь про сучасне декадентство (розділ V) І. Франко розпочав запитанням “Якось ми вже згадували про декадентів. Хто вони такі?” Письменник зреферував окремі визначення декадентства німецького критика

Германа Бара, згадав поетику декадентства, висловлену колористикою Рене Гіля. Герой одного із творів Гюїсманса, пише І. Франко, висловлює подібну до Мопассанового героя думку, що “природа-ворог, що з нею завжди треба боротися, бо вона завжди штовхає нас до рівня тварин. Якщо існує де-небудь на землі щось чисте, прекрасне, вишукане та ідеальне, то його створив не бог, а людина, людський мозок”. У Гюїсманса, продовжує І. Франко, читаємо: “Передусім ідеться про те, щоб зуміти зосередити свій дух в одній точці, ввести себе самого в стан галюцинації, дійсність замінити сном. Час природи минув: обридлива монотонність її краєвидів, її неба вичерпала вже уважну терплячість вишуканих умів” [4, т. 28, с. 165].

“Внаслідок цього герой, – додає І. Франко, – якому остогид банальний, шаблонний і безформний світ, позбавлений всяких надій, хворий фізично і духовно, тікає в світ, наскрізь штучний [...], до спокійного і непорушного ковчегу, де й ховається віддалік від невпинного потоку людської дурості. Відокремлений від людей у вежі з слонової кості, спить він вдень, пильнує вночі. [...] Тут, полишений на власну добру волю, прислуховується він до порухів своєї душі і до капризів своїх сонних марень” [4, т. 28, с. 165].

До творчості Еркмана-Шатріана (літературне ім'я двох французьких письменників Еміля Еркмана (1822–1899) і Олександра Шатріана (1826–1890)) І. Франко звернувся, презентуючи “нашим численним землякам особною книжечкою дві слідуючі повістки” – “Війна за волю” Гліба Успенського та “Виховання феодала” Еркмана-Шатріана [4, т. 25, с. 115]. Письменник високо оцінював обидві ці повісті, зазначаючи, що вони є взірцем того, як “опрацьовуються великі сучасні питання в коротеньких картинках в душі нової європейської школи літературної. Автори обох тих повісток знані широкою публіці, а почасти й у нас” (повість Еркмана-Шатріана українською мовою переклав Іван Белей, підписавши переклад псевдонімом Роман Розмарин. – Я. К.). Друкуванням цієї повістки І. Франко хотів “заохотити нашу молодіж і всіх людей щирої думки до пильної уваги на наше суспільне життя, до аналізу його щоденних і на око нічо не значущих явищ і до підношення (...) подібних пекучих питань нашої родини” [4, т. 25, с. 115]. Тільки так, резюмував автор короткого переднього слова, “ми пізнаємо наше життя і наші хиби, а тільки пізнавши їх, можемо братися до їх усунення” [4, т. 25, с. 115].

До слова сказати, у невеликій репліці про “Підручну історію руської літератури від найдавніших до найновіших часів”, яку склав Йосиф Застирець (Львів, 1902), І. Франко спростував твердження укладача видання про його (Франкову) причетність до перекладу повістей Шатріана.

Чіткіше роз'яснення цієї загадки маємо у праці І. Франка “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.”, вперше надрукованій 1910 року, в якій І. Франко згадував літераторів-початківців, які в 70-х рр. виступили на літературне поле у щомісячнику “Друг”, зокрема Івана Белей, який підписувався псевдонімом Роман Розмарин. Автор “Нарису...” зазначав: “Белей помістив у “Друзі” 1876 р. свої переклади двох оповідань Еркмана-Шатріана “Бесідники нашого села” і “Добрі давні часи”, а в 1877 р. переклад третього і найкращого оповідання “Виховання феодала”. Всі три ті оповідання вийшли 1878 р. окремою книжкою як перший випуск “Дрібної бібліотеки” [4, т. 41, с. 374].

А нижче, через декілька сторінок, І. Франко знову повернувся до питання про “Дрібну бібліотеку”: “В р. 1878, а властиво ще на початку 1877 р. [...] почала з ініціативи Івана Белея, в порозумінні зі мною, виходити “Дрібна бібліотека” фонетикою, для якої Белей (під псевдонімом Ром. Розмарин) дав переклад трьох оповідань Еркмана-Шатріана, а я – переклад оповідання Г. Успенського “Війна за волю”, що вийшло 1878 р. перед серією” [4, т. 41, с. 379].

Окремі уточнення, пов’язані із появою українських перекладів повістей Еркмана-Шатріана, знаходимо і в листуванні І. Франка з Михайлом Драгомановим. У листі від 6 лютого 1877 р. І. Франко писав: “...Мушу з Вами поділитися ще одною гадкою, яка тими часами мене зайняла, і спросити Вашої ради. Я задумав іменно видавати бібліотеку найзнаменитіших романів і повістей заграничних, переведених на наше. Думка сеся повстала у мене ще торік, я переписувався з деякими нашими людьми, – ну, і всі захочували мя до того” [4, т. 48, с. 56]. Нарікаючи на брак перекладачів (“У нас сил дуже мало. Академіки котрі й слухати не хтять про роботу, а котрі відпекуються своїми заняттями”), І. Франко інформував про переклад повісті Еркмана-Шатріана, який здійснив І. Белей (“що ще найліпше переводить”) і який тепер буде у “Друзі”. Із друкуванням цього перекладу І. Франко пов’язував певні сподівання, про що писав М. Драгоманову в листі від 16 березня 1877 р., повідомляючи, що має намір подати “Паризький лист” Е. Золя про типи духовенства у Франції та інші твори, щоб викликати зацікавлення до журналу: “Думаю, що більше зробить Еркмана-Шатріана “Виховання феодала” (переклад уже готовий), Щедріна (“Деревенская тишь”), виймки з Флоберової “La tentation de saint Antoine” (сими днями я получив сесю поему і прочитав за один вечір...” [4, т. 48, с. 65].

Знову прізвище французького письменника прозвучало в листі до М. Драгоманова від 24 березня 1877 р.: “Один із наших людей, що хоче переводити Еркмана-Шатріана, просив запитати Вас, чи, переводячи і друкуючи такі речі, на котрих написано, що “всі права застережені”, “Друг” не міг би мати якого клопоту, а в разі якби так, то до кого б нам удатися і просити дозволу?” [4, т. 48, с. 67]. До речі, редакторка цього тому зазначила, що йдеться про Івана Белея і, правдоподібно, про інші оповідання письменників, оскільки три оповідання він на той момент уже помістив на сторінках “Друга”.

“Виховання феодала” постійно згадується у листуванні І. Франка у червні-липні 1878 р. до Ярослава Готкевича: І. Франко обіцяв надіслати йому “Війну за волю” Г. Успенського у своєму перекладі та “Виховання феодала” разом з іншою літературою.

Ще раз до перекладу Івана Белея повернувся І. Франко в листі від 21 серпня 1878 р. до М. Драгоманова, повідомляючи про те, що студенти взялися складати гроші для видання Іванова (тобто Г. Успенського. – Я. К.) та Еркмана-Шатріана. Ішлося про те, що І. Франко наполягав на тому, щоб обидва переклади у “Дрібній бібліотеці” не друкувалися “етимологічною правописсю”, а “нашою фонетикою”, і “що видавці не зовсім помилились, доказує те, що Іванова за три тижні розійшлося примірників 300” [4, т. 48, с. 104]. Про успіх такого задуму І. Франко писав 10 жовтня 1879 р. Михайлові Павлику, подаючи “короткий опис, скільки примірників “Дрібн[ої] биб[ліотеки]” досі

розійшлося у нас, а властиво, скільки ще осталося” [4, т. 48, с. 216]. В інформації І. Франка зазначалося, що з надрукованих 500 примірників Еркмана-Шатріана залишилося всього 44.

Вагоме місце в літературознавчих студіях І. Франка, пов'язаних із французькою романістикою, займає творчість видатних письменників Едмона і Жуля Гонкурів. Оцінка спадщини цих письменників, один з яких (Едмон) ще жив у час активного дослідницького зацікавлення І. Франка французьким літературним процесом, дотична до ще однієї проблеми франкознавства – ініціатива І. Франка щодо введення цих письменників в український літературний процес, зокрема через україномовний художній переклад їхніх творів.

Уперше про них І. Франко згадав у статті “Еміль Золя, його твори”, надрукованій польською мовою в журналі “Tydzień literacki, artystyczny – naukowy społeczny” (№ 44. Львів, 1878), що містилася у ньому з нагоди наступної публікації польського перекладу роману Золя “Сторінка кохання”. Автор статті зараховував Едмонда Гонкура до натуральної школи французьких романістів, “яка зараз має в своїх рядах найздібніших людей, справжніх корифеїв сучасної французької літератури” [4, т. 26, с. 97]. Серед письменників, яких згадав І. Франко, – прозаїк А. Доде, поети Франсуа Коппе, Шарль Бодлер, Рішпен, учений-історик І. Тен – бачимо і старшого із братів Гонкурів. “Ця школа, – наголошував І. Франко, – поставила собі за мету керуватися простою, не облудною, звичайною правдою і спиратися на глибокі психологічні, фізичні і етнографічні студії як у прозі, так і в поезії. Роман, на думку Золя, має бути протоколом з життя, має бути історичним документом про його сучасників” [4, т. 26, с. 97].

А наступного – 1879 – року у статті “Еміль Золя. Життєпис”, що була вступним словом до видання “Еміль Золя. Довбня. Повість з життя паризьких робітників. З французького перевела Ольга Рошкевич. І. Прачка Жервеза. ІІ. Сватання Купо”, виданому в серії “Дрібна бібліотека”, вип. VIII (Львів, 1879), І. Франко поглибив попередню характеристику: “...Золя і деякі другі “натуралісти” (брати Гонкури) стоять вище від усіх повістярів, яких ми знаємо. Кожна їх повість – се немов цілий світ фактів і спостережень; так і здається, що писатель якимсь дивним способом вирвав карту з життя першого-ліпшого стрічного чоловіка, освітив її по своєму і подає нам живу, трепечучу, з тілом і кров'ю. Дальше реалізм в представленні не може вже йти...” [4, т. 26, с. 113].

Писав про братів Гонкурів І. Франко і в ґрунтовній статті “З галузі науки і літератури”, надрукованій 1891 р. у газеті “Kurjer Lwowski”. Серед письменників, послідовників письменників великого таланту й запалу, як зазначає автор, “Жорж Санд [...], Віктор Гюго, Бальзак і ціла плеяда менш сильних, але нерідко дуже впливових талантів” [4, т. 28, с. 161]. Для цих письменників головними принциповими рисами було “вивчення життя суспільства, пропаганда певних ідей і суспільно-політичних підвалин” [4, т. 28, с. 161]. Їхні послідовники, “молоді реалісти”, – продовжує І. Франко, – були “живлені традиціями 1848 року” і “виходили з тих же засад” – такими реалістами були, “наприклад, брати Гонкури, Золя, Доде”.

І. Франко зараховував братів Гонкурів до письменників великих і могутніх своїми талантами у статті “Влада землі в сучасному романі”, надрукованій 1891 р. у журналі

“Mysl”. “Розуміння тієї істини, – зазначав він, – що людина – це продукт свого оточення, продовження своїх предків, природи та суспільства, серед яких вона живе, що з усіма цими чинниками вона пов’язана безліччю нерозривних уз, – розуміння цієї правди та її втілення в романі є заслугою французьких реалістів: Бейля – Стендаля, Бальзака та його наступників – Флобера, братів Гонкурів і насамперед – Еміля Золя. Зусиллями цих могутніх талантів [...] рамки роману розширилися в небувалий досі спосіб; водночас вони поглибили цей роман, удосконалили метод творчості й разом вивели на шлях [...] суспільно-психологічних дослідів. Сучасний роман, створений цими великими письменниками, обіймає все, що називається людським життям” [4, т. 28, с. 180].

Ще раз, уже суто принагідно, І. Франко згадав братів Гонкурів у статті “Лев Толстой”, вперше надрукованій 1892 р. в газеті “Kurjer Lwowski”, говорячи про “цілу серію описів смерті в її найрізноманітніших формах, у різні життєві моменти, в середовищі різних суспільних верств” [4, т. 28, с. 235]. Оскільки, за словами автора статті, “ці описи самі заслуговують на окремі дослідження як свого роду унікальне явище в світовій літературі”, І. Франко порівнює опис смерті у Толстого із творами Діккенса, Флобера, Золя, Гонкурів і приходять до висновку, що тут російський реаліст стоїть набагато вище. Одні західні письменники “свою тему трактують чи то патетично й поетично” як Діккенс, чи то з погляду фізіологів і анатомів, як Флобер і Гонкури, чи то з соціологічного боку, як Золя, але жоден з них не вкладає стільки душі в свої описи, як Толстой” [4, т. 28, с. 235].

Наступні фрагментарні згадки про Гонкурів у критичних студіях І. Франка стосуються того часу, коли, як зазначив він у статті “Смерть Альфонса Доде”, написаній 1898 р., “усі чільні голови сеї плеяди спочили вже в могилі [...], тої плеяди французьких писателів, котра починається Флобером і до котрої належали брати Гонкури, Золя, А. Доде, Мопассан і ціла низка менших талантів” [4, т. 31, с. 153]. І ще дві репліки про братів Гонкурів: 1. Із статті “Еміль Золя, його життя і писання” (1898): Золя “мав 28 літ, його становище в літературнім світі Парижа було вже досить видне, він заприятелював з братами Гонкурами” [4, т. 31, с. 285]; 2. Із статті “Юрій Брандес” (1899): “...Брандес зробився критиком європейської слави [...]. Швидко йшли одна за одною його праці [...] про братів Гонкурів і Флобера...” [4, т. 31, с. 381].

Другим важливим питанням того, як І. Франко сприймав творчість братів Гонкурів, є популяризація творчості письменників серед українського читача і впровадження їхніх романів в український літературний процес.

Вперше ім’я Гонкурів прозвучало у Франковому листі до Ольги Рошкевич від 30 липня 1878 р.: “Посилаю Ол[еськов]им «Словник», свод Др[агоmano]ва, дві книжки «От[ечественных] зап[исок]», де є цікавий роман Гонкура «La fille Elisa»” [4, т. 48, с. 92]. До цього роману І. Франко знову повернувся в листі до О. Рошкевич від 14 серпня 1878 р.: “У «Отеч[ественных] зап[исках]», котрі я передав О[лесько]вим, є прехороша повість Едмона Гонкура «La fille Elisa», котру тобі рекомендую добре прочитати” [4, т. 48, с. 102].

Думка про переклад твору Едмона Гонкура вперше прозвучала у Франковому листі до О. Рошкевич від 20 вересня того ж року: “Чи будеш переводити «Темное

царство»? Якби-с переводила, то першого розділу (о критиках Островськ[ого] не треба. О “Отеч[ественные] зап[иски]” прошу також ураз із переводом Гонкура” [4, т. 48, с. 118]. Ольга Рошкевич переклала повість Е. Гонкура “Дівчина Еліза, жертва філантропії”, автограф якої зберігається у фондах Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

У листі І. Франка до О. Рошкевич від 6 липня 1879 р. з’явилася назва ще одного твору Гонкурів, який викликав особливе зацікавлення в автора листа: “Озарк[евич]-менший буде у вас і передасть ти се письмо. Заразом одержиш від нього «Довбню» і повість Гонкурів «Жерміні Лясерте»” [4, т. 48, с. 195]. До речі, назва цієї повісті відтоді постійно згадується в листуванні письменника. У листі до М. Павлика від 30 липня 1879 р. І. Франко пише: “Панна О[льг]а кінчить уже перевід IV кусника (“Довбня” Е. Золя. – Я. К.) і восхищається Гонкуровою “Жерміні Лясерте”, котру я післав їй по-французьки. Ось що вона пише про ню: «Ти мов знав, яку повість вибрати мені до читання на теперішній час. Знаєш, Золя більше артистичний, часом розпалює, морочить змисли, а Гонкур спокійно і розважно оповідає лише про нужду, нещастя та вічну біду людську, не рахуючи на ефект. Читаєм го все з зрушенням, і мимоволі нам приходить на гадку, що є люди – мільйони, – котрі далеко більше перетерпіли, намучились, ніж ми; що наша доля, – щастя проти їхньої, та що все те, чим ми користуємось, винні-смо їм віддати, хоть би прийшлося нам зносити те саме, що вони зносять. Коли читаєм його, наша недоля стається нам легшою, бо він учить нас, моралізує правдиво».

Я дослівно навів уступ з її письма” [4, т. 48, с. 201–202].

До цього твору І. Франко знову повернувся у листі до О. Рошкевич, який датовано “близько 14 вересня 1879 р.”: “Щодо твоєї «Довбні», то її V і VI друкуватись буде, правдоподібно, аж в 15 або 16 книжечці, бо тепер 13 вже друкується, а в 14, може, піде драма Островського «Буря» переводу Павлика. Значить, спішитися дуже ніщо з переводом. За «Довбнею», може би-с, поволі переводила «Жерміні Лясерте»...” [4, т. 48, с. 205].

У пізніших листах до своїх кореспондентів (у той час дуже інтенсивним стало листування із І. Белеєм та Ф. Вовком) І. Франко не згадував більше перекладу повісті Едмона Гонкура; говорив більше про “Ругонів” Золя, “Бурю” Островського, “Фауста”, “Німеччину” Гайне, працю Реклю із цікавим українознавчим матеріалом, “Мертві душі”, вірші В. Гюго, німецькі переклади політичних поезій Т. Шевченка. Восени 1879 р. припинилося його листування із Ольгою Рошкевич, а далі перестала виходити “Дрібна бібліотека”.

У подальшій кореспонденції І. Франка натрапляємо лише на фрагментарні згадки про творчість братів Гонкурів. Так, у листі до М. Павлика від 12 листопада 1882 р. І. Франко згадав роман Гонкурів “M-me Gervaise”: “[...] Я ладжу велику поему [...] «Історія лівої руки», в котрій описую життя матері Стебельського (з «На дні») і бажав би заразом показати, як гніт подружжя без любові деморалізує і до крихти руйнує жінчину, а з другого боку – як думка тої жінчини під впливом гніту із звичайного стану доходить зразу до божевільного пієтизму, а далі до божевільної «богоненависті» і до пропаганди тої ненависті між народом. Трохи подібна (до половини) тема оброблена,

коли собі пригадуєте, в романі Гонкурів “*M-me Gervaise*”, тільки ж там показано перехід жінки вольнодумної до девочії, а мати Стебельського, натура сильніша морально, ступає о крок далі, – впрочім, при більше тому сприяючих обставинах” [4, т. 48, с. 328].

У тому ж листі, надіславши М. Паликові у польським перекладі роман Г. Флобера “Пані Боварі”, І. Франко писав: “Я ще раз кажу, вона мені не так дуже подобалася, як Вам. Се психологічна студія, і знаменита студія, але не жіноти, тільки одної жінки і то францужки. Перекладати її на наше я би зовсім не радив – широкого ходу вона мати не може. Далеко відповідніша для наших обставин була б Гонкурів «Жерміні Лясерте», котра мені і по артистизму виконання, і по теплоті чуття далеко більше подобалася, ніж «*M-me Bovary*»” [4, т. 48, с. 331].

Задум видання окремих повістей братів Гонкурів усе-таки не покидав І. Франка. 21 грудня 1884 р. він звертається із пропозицією до польського письменника Адама Вісліцького, засновника і редактора варшавського журналу “*Przegląd Tygodniowy*”, про друк деяких повістей французьких письменників у виданнях дешевих повістей цього журналу. Високо оцінюючи цих “найвидатніших представників натуралістичного напрямку у Франції”, поряд із Золя, Доде і Флобером, І. Франко вважає, що польський читач, безумовно, повинен ознайомитися і з творчістю братів Гонкурів: “Є тут одна дівчина, що дуже добре володіє французькою мовою (тому що виросла у Парижі) і так само добре володіє польською мовою і котра хотіла б літературною працею здобути собі становище, хоч трохи краще від того, в якому вона перебуває зараз. Як пробу її стилю і здібностей сподіваюся невдовзі прислати Вам її наукові реферати до “*Dodatku Miesięcznego*”, тепер я просив би лиш про одне – відповісти на питання, чи повісті братів Гонкурів (до цього часу, наскільки я знаю, вони взагалі не були відомі у польській літературі, а безумовно варті ознайомлення) могли б бути вміщені у Вашому виданні і чи можу я вище згадану пані залучити до праці?..” [4, т. 48, с. 508–509]. Редактори т. 48 50-томного Зібрання творів І. Франка у примітках припускають, що йшлося “про Марію Карнецьку, яка жила в селі Вікні, певно, на становищі гувернантки, і багато допомагала І. Франкові у праці над архівом І. Федоровича” [4, т. 48, с. 718–719]. І. Франко згадував про неї у короткому нарисі свого життя й діяльності, написаному для редактора видавництва “*Heraus Konversations Lexicon*” 1 січня 1909 р. [4, т. 50, с. 359]¹.

Останнім відгомонам зацікавлення І. Франка видатними французькими письменниками була інформація, яку він подав у листі до А. Кримського від 26 серпня 1898 р.: “Ще в гімназії я влюбився був у дочку одного руського попа, Ольгу Рошкевич (вона перекладала дещо з Золя і Гонкурів ...)” [4, т. 50, с. 114].

Брати Гонкури захопили не лише Івана Франка. В одному зі своїх листів до Михайлини Рошкевич, віншуючи її “усім серцем” дебютним нарисом “Кума з кумою”,

¹ Роман Горак, автор повісті-есею “Тричі мені являлася любов”, вважає, що тією особою, якій І. Франко хотів запропонувати переклад Гонкурів, була Юзефа Дзвонковська: “Він пропонує їй спробувати свої сили в літературі, спочатку перекладачкою, а потім, коли наб’ється рука, – письменницею. На перший раз він радить взятись за переклад Гонкурів” [1, с. 69]. І трохи далі додає: “Юзефа обіцяла Франку, що візьметься до роботи, але ... мабуть, нічого в неї не вийшло” [1, с. 70].

М. Павлик писав: “Будьте ласкаві, малюйте Ви так вищі стани, особливу жоноту, межі котрими Ви обертаєтесь, – вийде дуже славно. Я думаю, що таку роботу добре було почати враз із сестрою і так Ви будете руські сестри де Гонкур або ще докладніше Еркманом-Шатріаном, бо на кілька я вирозумів, то Ви маєте (французький) дар підхоплювати внішні рухи, живість людей, само жите, так як воно показується очам (Шатріан), а Ваша сестра знов більше психічні прояви, думки, застанову (Еркман): от якраз добрий склад одного повістяра” [цит. за: 1, с. 29].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горак Р. Тричі мені являлася любов. Повість-есе. Задля празника. Роман-есе про Івана Франка. Київ: Дніпро, 1987. 266 с. (Серія “Романи і повісті”).
2. Кравець Я. Французька проза у літературознавчій і перекладацькій діяльності Івана Франка // Кравець Я. “Quae scripsi, scripsi”: романські літератури у рецепції Івана Франка. Львів, 2014. С. 69–101.
3. Кравець Я. Французьке письменство у літературній критиці Івана Франка (окремі персоналії) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Франкознавство. Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. Вип.62. С. 203–216.
4. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка. 1976–1986.

REFERENCES

1. Horak, R. (1987). *Trychi meni yavliialasia liubov. Povist-ese. Zadlia praznyka. Roman-ese pro Ivana Franka*. Kyiv: Dnipro. (Seriiia “Romany i povisti”).
2. Kravets, Ya. (2014). *Frantsuzka proza u literaturoznavchii i perekladatskii diialnosti Ivana Franka*. In: Kravets, Ya. “*Quae scripsi, scripsi*”: *romanski literatury u retseptsii Ivana Franka*. Lviv, 69–101.
3. Kravets, Ya. (2015). *Frantsuzke pysmenstvo u literaturnii krytytsi Ivana Franka (okremi personalii)*. In: *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna. Frankoznavstvo*. Lviv: Vyd. tsentr LNU imeni Ivana Franka, *Vyp. 62*, 203–216.
4. Franko, I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* (1976–1986). Kyiv: Naukova dumka.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2021

Прийнята до друку 15.11.2021